

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: O edukacji regionalnej na Górnym Śląsku

Author: Krystyna Zabierowska

Citation style: Zabierowska Krystyna. (2002). O edukacji regionalnej na Górnym Śląsku. W: H. Synowiec (red.), "W kręgu zagadnień dydaktyki języka i literatury polskiej : księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Edwardowi Polańskiemu" (S. 466-470). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Krystyna Zabierowska

Katowice

O edukacji regionalnej na Górnym Śląsku

Problematyka regionalna, mająca długą tradycję i liczne opracowania o charakterze teoretycznym¹, nie zawsze znajdowała właściwe miejsce w procesie dydaktycznym i wychowawczym. System totalitarny zacierał różnice regionalne, zmierzając do centralizacji i uniformizacji życia. Transformacja ustrojowa w Polsce przyczyniła się do odrodzenia regionalizmu. Na „wyzwalanie się” regionów silnie oddziaływały wzorce zachodnioeuropejskie, tzw. koncepcja „małych ojczyzn”. Jak powszechnie wiadomo, regionalizm przejawia się w różnych dziedzinach życia: folklorze, kulturze, urządzeniach wnętrza, a także w języku.

W artykule tym skoncentruję się na kwestiach językowych, dotyczących edukacji regionalnej w klasach I–III gimnazjum na Górnym Śląsku. Górny Śląsk został wybrany nieprzypadkowo, status gwary bowiem na tym terenie językoznawcy określają jako fenomen².

¹ Por. E. Rosner: *Regionalizm w nauczaniu języka polskiego w szkole średniej*. Warszawa 1975, s. 247–251; Idem: *Region a warsztat polonisty*. W: „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego”. T. 1. Red. J. Kram, E. Polański. Katowice 1977, s. 223–236; E. Rosner: *Z problematyki regionalizmu na lekcjach języka polskiego*. W: „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego”. Red. J. Kram, E. Polański. T. 3. Katowice 1980, s. 106–125; E. Rosner: *Nauczyciel a region*. W: *Kultura. Język. Edukacja*. Red. R. Mrózek. T. 1. Katowice 1995, s. 66–77 i zawarta tam bibliografia obcojęzyczna; *Edukacja regionalna*. Red. M. Kubista. Katowice 1996; *Edukacja regionalna. Od tradycji ku nowoczesności. Materiały z konferencji naukowo-metodycznej*. Katowice 1996 i podana tam bibliografia.

² Bibliografia dotycząca tego zagadnienia jest obszerna. Por. między innymi: W. Lubaś: *Badania nad językiem mieszkańców*. W: *Miejska polszczyzna mówiona. Metodologia badań*. Red. W. Lubaś. Katowice 1976; Idem: *Spoleczne uwarunkowania współczesnej polszczyzny*. Kraków 1979; Idem: *Co jest „teraz” ważne w polskiej polityce językowej*. W: *Socjolingwistyka*. Red. W. Lubaś. T. 16. Kraków 2000, s. 111–121; J. Miodek: *Śląska ojczy-*

Badacze od dawna obserwują proces cofania się gwar, dyfuzji gwar i języka ogólnego powodowany po drugiej wojnie światowej migracją ludności³, industrializacją, narzuceniem centralnego wzorca kultury przez środki masowego przekazu.

Sytuacja na Śląsku jest specyficzna, ponieważ mamy wiele oznak ożywienia gwary w ramach kultury regionalnej⁴. Znajduje to wyraz w licznych inicjatywach: konkursach recytacji w gwarze śląskiej: *Po naszymu, czyli po śląsku*, przeglądach piosenki dziecięcej, publikacjach naukowych⁵, utworach literackich pisanych gwarą⁶, w kształceniu nauczycieli pod kątem edukacji regionalnej w Studium Wiedzy o Regionie przy Instytucie Socjologii Uniwersytetu Śląskiego, czy w Studium Podyplomowym Filologii Polskiej Uniwersytetu Śląskiego dla Absolwentów Kierunków Humanistycznych, organizowaniu sesji naukowych na filologii polskiej Uniwersytetu Śląskiego, poświęconych literaturze, kulturze i gwarze śląskiej.

Niektórzy badacze są przekonani, że renesans gwary to proces trwały⁷, choć zaznacza się w tej kwestii jeszcze inne stanowisko, w myśl którego gwara na Górnym Śląsku będzie trwała dłużej niż na innych terenach Polski, ale jako zjawisko językowe wycofuje się. Dość zacytować wypowiedź J. Miodka:

„Nie ulega wątpliwości, że w ogóle gwara, jako zjawisko językowe, wycofuje się, nawet z Górnego Śląska. Na pewno tu wolniej niż w Małopolsce, czy na Mazowszu, ale jest to proces nieodwołalny.

– I nie wierzy pan profesor w renesans gwary?

– Nie, ale ta gwara tu będzie jeszcze długo. Konkurs *Po naszymu, czyli po śląsku*, pokazuje, że jest renesans fascynacji tym zjawiskiem, jakim jest

zna polszczyzna. Katowice 1991; A. Grybosiova: *Refleksje, znaki zapytania. Współczesne funkcje gwary śląskiej*, „Śląsk” 2000, nr 11, s. 50–51, oraz A. Skudrzykowa, J. Tambor, K. Urban, O. Wolińska: *Gwara śląska – świadectwo kultury, narzędzie komunikacji*. Katowice 2001, zwłaszcza s. 40–50.

³ H. Kurkowska: *Próba charakterystyki socjolingwistycznej współczesnego języka polskiego*. W: *Współczesna polszczyzna i jej odmiany*. Red. H. Kurkowska. Warszawa 1981, s. 11.

⁴ M. S. Szczepański: *Ludzie bez ojczyzny prywatnej i edukacja regionalna*. W: *Edukacja regionalna. Od tradycji ku nowoczesności...*, s. 13.

⁵ *Słownik gwary śląskiej*. Red. A. Czajkowski, I. Czajkowska, A. Klukowski, D. Klukowska. Konsult. J. Tambor. Katowice 1996; B. Częstka-Szymon, J. Ludwig, H. Synowiec: *Mały słownik gwary Śląska*. Cz. 1. Katowice 1999; A. Skudrzykowa, J. Tambor, K. Urban, O. Wolińska: *Gwara śląska – świadectwo kultury, narzędzie komunikacji...* i zawarta tam bibliografia także z zakresu socjologii; *W kregu języka i kultury ziemi pszczyńskiej*. Red. H. Synowiec i M. Siuciak. Katowice–Suszec 2000.

⁶ M. Szołtysek: *Żywot Ślązoka pocziwego*. Rybnik 1999; Idem: *Biblia Ślązoka*. Rybnik 2000.

⁷ *Gwara śląska – język żywy*. Rozmowa z prof. UŚ Heleną Synowiec. „Śląsk” 2000, nr 4/54, s. 26–28.

CZĘŚĆ III gwara. Ale z wypowiedzi wielu uczestników konkursu słysząc to, że na co dzień mówią tylko językiem literackim”.

N. Grella: *Być Ślązaczka*. „Dziennik Zachodni” z 7 sierpnia 2000⁸

I jeszcze opinia D. Simonides:

„Przeżywamy renesans gwary. Ludzie coraz więcej godają, i to coraz piękniej. Ci, którzy startują w konkursach gwary śląskiej, wydobywają prześliczne, prapolskie archaizmy. Kiedy my, profesorowie ze Śląska spotykamy się z sobą czy nawet kardynałami i biskupami, godomy. Po tym się poznajemy i nie wstydzimy się. Choć wiem, że wśród dzieci może być różnie. Wszystko zależy od środowiska”.

BAJA (zebr.): *Renesans gwary czy zamieranie?* „Gazeta w Opolu” z 17 listopada 1998⁹

Gwara śląska jest głęboko zakorzeniona wśród ludności osiadłej i stanowi kluczowy czynnik integracyjny. Autorki ostatnio wydanej monografii tak piszą na temat pozycji gwary na Śląsku:

„Silna pozycja gwary wynika zatem nie tylko z jej bycia po prostu środkiem komunikacji, ale z jej roli jako istotnego **znaku więzi**, tożsamości etnicznej, regionalnej, rodzimej [...].

[...] Wydaje się, iż w dobie odradzającego się poczucia regionalnej tożsamości gwara będzie nadal silnym spoiwem kulturowym i społecznym [...].

[...] Jak pokazują nasze badania, przemiany w języku miejskim na Śląsku nie idą w kierunku wyzbycia się gwary, ale w kierunku nabywania podwójnej kompetencji językowej. Jakość tego procesu związana jest z wiekiem badanych, z kolei przynależność pokoleniowa ściśle wiąże się z poziomem wykształcenia i stosunkiem do nauki, a co za tym idzie zmianą stosunku do problemu kształcenia własnych dzieci oraz przełamywania kulturowego i językowego separatyzmu”¹⁰.

Specyfika regionu, gwary powinna znaleźć odzwierciedlenie w programach nauczania – wielokrotnie podkreślała i powtarza w swoich pracach H. Synowiec¹¹.

Z szeregu aktualnie obowiązujących programów nauczania języka polskiego w gimnazjum, obejmujących także edukację regionalną, dwie propozycje wydają się szczególnie interesujące. Są to:

1) *Do Itaki. Program nauczania języka polskiego w klasach I–III gimnazjum*. Opracowała G. Olszowska przy współpracy T. Garsztki i Z. Grabowskiej. Kraków 1999;

⁸ Cyt. za A. Skudrzykowa, J. Tambor, K. Urban, O. Wolińska: *Gwara śląska...*, s. 143.

⁹ Ibidem, s. 145.

¹⁰ Ibidem, s. 46–47.

¹¹ Por. między innymi H. Synowiec: *Sprawność językowa uczniów w śląskim środowisku gwarowym*. Katowice 1992; *Gwara śląska – język żywy...*; Eadem: *Miejsce gwary w szkole*. W: *Edukacja regionalna. Od tradycji ku nowoczesności...*, s. 21–26.

2) H. Mrazek, M. Potaś: *Podręcznik do języka polskiego „To lubię”*. Ćwiczenia językowe. Klasa 3 gimnazjum. Książka ucznia. Kraków 2001.

Pierwszy program w trzeciej klasie zawiera propozycję bardzo interesującego cyklu: *Zaczynając od małej ojczyzny*, np. swój – u siebie, gość, inny, przybysz, odmienny, mniejszość narodowa, korzenie – wykorzenianie, stan posiadania, miejsce urodzenia, miasto, wieś, tradycja, kultura, folklor, regiony (s. 8).

Z kolei w podręczniku *To lubię!* w IV rozdziale *Twoja mowa cię zdradza* znaleźć można najwięcej treści związanych z edukacją regionalną (s. 31–39). Są to regionalizmy leksykalne, próbki zapisów tekstów gwarowych z różnych regionów: Wielkopolski, Mazowsza, Śląska, Podhala, gwary miejskiej Warszawy, Poznania, gwar środowiskowych: młodzieżowej i sportowej, teksty literackie stylizowane i ćwiczenia podsumowujące *Zmierzyć się ze stylizacją*.

Sądzę, że wymienione ćwiczenia doskonale korespondują z propozycjami ze zbioru B. Czastki-Szymon, H. Synowiec *Polszczyzna w szkole śląskiej*¹². Ćwiczenia, jakie proponują te autorki, kształcą nie tylko sprawność językową uczniów w zakresie posługiwania się polszczyzną ogólną, ale też „pozwalają rozwijać podwójną kompetencję języka w zakresie języka ogólnego i gwary śląskiej”¹³, a także „przekładać” teksty z jednej odmiany językowej na drugą.

Szczególnie przydatne wydają się ćwiczenia z zakresu stylizacji. Ich wartość tkwi w tym, iż w istotny sposób poszerzają świadomość językową (znajomość regionalnych odmian) i uświadamiają uczniowi bogactwo odmian językowych oraz gatunków wypowiedzi. Autorki szeroko rozumieją stylizację, podobnie jak M. Wojtak, która pisała: „Wzorcem stylizacyjnym nie musi być bowiem odmiana języka. Rolę wzorca można przypisywać rozmaitym typom wypowiedzi (gatunkom wypowiedzi)”¹⁴.

W przywołanym zbiorze ćwiczeń można znaleźć następujące przykłady:

1. Opowiedz gwarą śląską **baśń**, **podanie**, **legendę** lub zacytuj dziecięcą **rymowankę** w odmianie gwarowej, a następnie zapisz ją w odmianie ogólnopolskiej (s. 10).

2. Na podstawie **opowiadania** o Arce Bożku oraz informacji z *Ilustrowanego słownika dziejów Śląska* sporządź **notatkę biograficzną** (s. 105).

3. Zwróć się z **prośbą** o pożyczanie 200 zł:

a) do kolegi,

b) do osoby starszej, np. sąsiada, wujka (s. 99).

¹² B. Czastka-Szymon, H. Synowiec: *Polszczyzna w szkole śląskiej*. Cz. 1 i 2. Katowice 1996.

¹³ Ibidem, cz. 2, s. 41.

¹⁴ M. Wojtak: *Pojęcie stylizacji jako narzędzia opisu utworów literackich*. W: *Stylizyka*. Red. S. Gajda. T. 3. Opole 1994, s. 137.

Na koniec nasuwają się następujące wnioski:

1. Choć edukacja regionalna obejmuje płaszczyznę językową, nie może się do niej ograniczać.

2. Aspekt językowy musi być postrzegany na tle szerszego kontaktu kulturowego.

3. Edukacja regionalna ma największe szanse rozwoju w takich społecznościach, które są zintegrowane i kultywują przekaz tradycji.

4. Poziom edukacji regionalnej zależy w dużej mierze od osobowości nauczyciela, jego inwencji, pasji, emocjonalnego stosunku do regionu oraz od umiejętności nawiązywania kontaktu z młodzieżą.

5. Istotną pomocą w kształceniu regionalnym są odpowiednio przygotowane i opracowane materiały. Cennym źródłem współczesnym dającym się z powodzeniem zastosować do nauczania języka polskiego w innym regionie niż śląski pozostaje cytowana już wielokrotnie w tym tekście *Polszczyzna w szkole śląskiej*. Cz. 1: *Ćwiczenia dla uczniów*; Cz. 2: *Przewodnik dla nauczycieli*.